

Ljudevit Hanžek

Odsjek za filozofiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

EUROPA I DEMOKRACIJA**Osvrt na međunarodni tečaj *Filozofija i demokracija*****Dubrovnik 2012.**

U Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku, od 2. do 7. rujna 2012. održan je sedmi međunarodni tečaj *Filozofija i demokracija*, ovoga puta s temom *Europa i demokracija*. Glavni su organizatori tečaja **Henning Ottmann** sa sveučilišta Ludwig-Maximilian u Münchenu i **Pavo Barišić**, pročelnik Odsjeka za filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Tečaj je imao uistinu međunarodni karakter o čemu posebno svjedoči činjenica da su na njemu sudjelovali znanstvenici i sveučilišni profesori iz više europskih zemalja, kao i to da su se izlaganja i rasprave održavali na dvama stranim jezicima, engleskom i njemačkom. I ovoga je puta, kao i u prijašnjim godinama, tečaju prisustvovalo više studenata s Filozofskog fakulteta u Splitu. **Henning Ottmann** (München) je u svom izlaganju tematizirao odnos Europe prema demokraciji. Demokracija je nastala u staroj Grčkoj, da bi se nakon mnogo stoljeća kojima su dominirali monarhijski režimi, vratila na europsku scenu. U dvadesetom je stoljeću demokratsko društveno uređenje pretrpjelo i možda najveće svoje izazove, dva svjetska rata i totalitarne režime. Unatoč tome (ili pak upravo zbog toga) Europa je danas središte najdemokratskijeg političkog subjekta u novijoj povijesti, barem na načelnoj razini. To ne znači da se demokracija na početku 21. stoljeća u Europi ne susreće s ozbiljnim i teškim izazovima, ali ti su izazovi znatno drugačiji od onih koji su morili Europu prije stotinjak godina. Kao najozbiljniji se ističe problem demokratskog deficita i nedovoljnog povjerenja građana u Europsku Uniju. Upravo zbog svoje naravi, demokracija nije nešto što se može građanima nametnuti „odozgo“, ona zahtijeva aktivno sudjelovanje građana u politici i to na svim razinama. Europske se institucije trenutno suočavaju s problemom nepovjerenja građana i vrlo slabe participacije u procesima na razini Unije (npr. slab odaziv na izbore za Europski parlament), što dovodi u pitanje legitimitet tih institucija, a shodno tome i njihovu učinkovitost. **Mislav Kukoč** (Split) analizira čudan spoj oligarhije i demokracije prisutan u suvremenom globaliziranom društvu. Oligarhija, kao vladavina bogatih, i demokracija, kao vladavina naroda, čine se jedna drugoj suprotne; Kukoč

pak argumentira da, dok one uistinu i jesu formalno suprotni i međusobno isključivi oblici društvenog uređenja, mogu koegzistirati na način da su prisutne na različitim razinama društvene strukture. Dok je većina zemalja zapadne hemisfere demokratski uređena na pravnoj razini (tu se radi o trodiobi vlasti i o nizu prava koja građani ostvaruju), na razini distribucije političke moći oligarhija je dominantna. Bogati imaju legalan i legitiman pristup resursima koji siromašnijim članovima društva nedostaju (odvjetnici, medijsko praćenje...), čime se stvara diskrepancija u političkoj moći tih dvaju slojeva. Ta se razlika u političkoj moći najbolje očituje u trenutnoj financijskoj krizi koja je uzrokovana neodgovornim ponašanjem brokera i financijskih institucija – ne bi li zbog toga oni trebali snositi posljedice u vidu gubitka svog utjecaja? Upravo suprotno, oni su ti koje se pita za savjete u rješavanju krize koju su sami proizveli. Kukoč spominje tezu Ulricha Becka o krizi kao prilici za dalju demokratizaciju Europske Unije, ali je skeptičan prema njoj u vidu poražavajuće niskih stopi izlaska na izbore za Europski parlament. **Tina Marasović** (Split) izložila je ulogu političkih elita tranzicijskih zemalja u kreiranju europske političke scene. Prikazala je strukturu političkih stranaka zemalja jugoistočne Europe, dakle onih zemalja koje se nadaju postati članicama Europske Unije, s posebnim naglaskom na Hrvatsku kao skorbu pristupnicu. Pitanje koje se postavlja glasi: mogu li mlade demokratske, tranzicijske zemlje imati važnu ulogu ili će se njihov glas izgubiti u masi politički moćnijih zemalja? S obzirom na svoju dugogodišnju komunističku prošlost, te zemlje imaju problema u prilagođavanju novoj, demokratskoj kulturi Europske Unije. Političkoj eliti, osim moći u kreiranju političke scene, treba i nešto više; treba joj odgovornost prema onima koje zastupa jer su joj upravo oni dali moć odlučivanja u njihovo ime. To ne znači da prijenosom moći na vladajuće prestaje svaka politička odgovornost građana – građani moraju biti poduzetniji i politički aktivni te se na taj način izboriti za svoja prava u multikulturalnoj zajednici. **Stjepan Radić** (Đakovo) govorio je o problemu solidarnosti u kontekstu globalizacijske paradigme. Ekonomski, tehnološki i politički procesi koji tvore globalizaciju učinili su svijet manjim nego ikad, olakšavši transport i komunikaciju ljudi i dobara. Solidarnost je, kao aktivno pomaganje drugomu, pak, jedno od obilježja demokratskog društva – demokratsko je društvo nemoguće na isključivo pravno-političkoj razini. Demokracija, da bi postala društvena vrlina, pretpostavlja niz moralnih stavova i dispozicija u svakome članu društva. Tek se na taj način, utemeljenjem društvenog i političkog uređenja u moralnom habitusu pojedinaca koji to društvo tvore, ostvaruju uvjeti za nastanak istinski demokratskog društva. Solidarnost je jedna od vrlina apsolutno nužnih za građanina istinski demokratskog društva. I dok se čini da je u globaliziranom svijetu biti solidaran lakše nego ikad, Radić ističe brojne komplikacije koje globalizacija može unijeti u inače jednostavan odnos onoga komu je teško i onoga koji se s njim solidarizira. **Olga**

Simova (Plovdiv) tematizirala je pitanje o vrsti demokracije koja je moguća u Europskoj Uniji. Dva glavna vida demokracije su demokracija kao oblik vladavine u okviru političkog sustava i demokracija kao „demokratsko društvo“. Takva distinkcija nameće neka pitanja. Mogu li se obje vrste demokracije pronaći u europskom društvu? Kako se u svjetlu te distinkcije mogu shvatiti uzroci demokratskog deficita unutar Unije i kako ih se može nadići? Koliko su prijedlozi za nadilaženje tog deficita realistični i koliko su oni sami demokratski? Iz odgovora na ta pitanja slijedi zaključak da ni jedna od početnih vrsta demokracije ne pruža dovoljno čvrst temelj za iznalaženje učinkovitih rješenja demokratskog deficita u Europskoj Uniji te je time sadržajnost demokracije u Europi ozbiljno ugrožena. **Pavo Barišić** (Split) usredotočio se na pitanje demokracije kao načina života u jugoistočnoj Europi. Na tragu Johna Deweya, Barišić ne smatra da je tip političkog uređenja države jedino obilježje demokracije, za demokraciju je esencijalan i određeni način života, tj. svijest o demokraciji kao etičkom, kulturnom pa čak i duhovnom idealu. Glavni problemi koji se nameću jugoistočnoj Europi u pokušaju ostvarenja takvog tipa demokracije su slabe ekonomije (nizak BDP po glavi) – neovisno o točnoj vrsti uzročne veze demokracije i ekonomskog prosperiteta – i turbulentna povijest, posebno nedavna. Barišić se ne slaže sa stavom da se zemlje jugoistočne Europe prvo trebaju demokratizirati pa tek onda formalno pristupiti europskoj zajednici; ta dva procesa trebaju teći istodobno, a da bi to bilo moguće, nužni su zreli građani odgovarajućih stavova, manira i navika. Zbog toga se Barišić na koncu slaže s Deweyem i poimanjem demokracije kao habitusa svakog građanina koji svojom manifestacijom u interakcijama s drugim građanima dovodi do konstrukcije institucija demokratskog društva. **Jörg Wernecke** (München) se usredotočio na odnos demokracije, javnosti i medija. Zapanjujući razvoj suvremenih metoda komunikacije (telefon, mobilni telefon, internet, društvene mreže...) iz temelja je promijenio način odnosa vladajuće elite prema građanima. Dok je paradigma nekadašnjeg totalitarnog društva uključivala strogu kontrolu informacija dostupnih javnosti i zapravo podrazumijevala građane koji žive u radikalnoj informacijskoj izoliranosti, s današnjim je sredstvima komuniciranja takvo nešto praktično nemoguće ostvariti. Ta je činjenica od velikog značaja za razvoj demokracije, jer samo kvalitetno informiran građanin može imati stav o nečemu i donijeti kompetentnu odluku o tome. To pak ne znači da se u suvremenom društvu ne može manipulirati građanima i stvoriti nedemokratske relacije. Paralela prijašnjoj informacijskoj oskudici danas je preobilnost informacija, među kojima su često i one irelevantne kao i one neistinite. Sve to stavlja demokratski okvir suvremenog društva pred drugačije, ali jednako ozbiljne izazove kao što su bili oni u vidljivo autoritarnim društvima prošlosti. **Karl-Heinz Nusser** (München) u svom se izlaganju bavio pitanjem zašto je ravnoteža nacija, koja je i ugovorno osigurana u institucijama Europske Unije, predstavljena kao

središnji cilj europskih građana unatoč činjenici da je njihov identitet utemeljen u nacionalnim državama, a ne u samoj Uniji kao političkoj cjelini. Iz različitih ideja o odnosu nacionalnih država i Europske Unije proizlaze različite koncepcije same Europe. Jedna ideja shvaća europsku državu kao utemeljenu na moralnim i pravnim načelima, a ta načela omogućuju prijenos zakonodavne moći sa samih nacionalnih država na Europsku Uniju. Prema drugoj je zamisli federalna europska država moguća samo uz uvjet političkog sazrijevanja njezinih građana, a da bi se to ostvarilo, nužno je stvaranje europskog naroda. Ta opcija nije izgledna zbog toga što se vrsta međusobne solidarnosti koju uživaju građani nacionalne države teško može ostvariti u jednoj transnacionalnoj zajednici. Zbog toga se implementacija ključnih demokratskih principa ne može očekivati u Europskoj Uniji koja bi počivala na identitetu europskog građanina i minorizirala ulogu nacionalnih država. **Konrad Clewing** (Regensburg) govorio je o općem problemu sudjelovanja u političkom životu države u modernim nacionalnim demokracijama. Nacionalne su države nastale u kasnom novom vijeku na zapadnoj hemisferi, naslijedivši multietnička kraljevstva i carstva, često s dinastičkim oblikom vlasti. Uzevši u obzir da su neke od karakteristika tih država, npr. univerzalno pravo glasa i parlamentarna demokracija, izborne čak i ustancima, pomalo je iznenađujuća činjenica da se te iste države danas suočavaju s problemom „demokratskog deficita“. Manjak sudjelovanja građana u javnom političkom životu Europske Unije (kao primjer se može uzeti slab odaziv na izbore za Europski parlament) dovodi u pitanje legitimitet odluka donesenih u tom parlamentu, a time i učinkovitost reprezentativne demokracije. Prema Clewingu, makar taj problem jest posebno istaknut u današnjoj Europi, on nije specifičan za nju. Nacionalne su se demokracije oduvijek suočavale s problemom demokratskog deficita, doduše ne na iste načine i ne u istom stupnju; tu je tezu Clewing potkrijepio ilustracijama iz političkog života kasne Habsburške Monarhije. **Bruno Ćurko** (Zadar) se u svom izlaganju osvrnuo na važnost demokratskog odgoja i obrazovanja za demokratskog društvo. Točnije rečeno, Ćurko je kao ključan uvjet demokratskog društva odredio odgoj za demokraciju koji je, pak, najbolje ostvaren u demokratskom odgoju i obrazovanju. Filozofske temelje, kao i konkretne napatke za takav tip obrazovanja „udario“ je John Dewey u svojoj filozofiji odgoja i obrazovanja. Prema Deweyu, obrazovni proces mora biti interaktivan i prije svega usredotočen na proces učenja, a ne na samu građu koja mora biti usvojena. Na taj se način učenici oblikuju kao autonomni subjekti sposobni za prosuđivanje i odlučivanje na temelju iskustva, a takvi su građani neizostavan uvjet za jedno zrelo demokratsko društvo. Kao jedan primjer takvog tipa obrazovanja, Ćurko navodi program filozofije za djecu prisutan na području jugoistočne Europe, a posebno Hrvatske. **Rok Svetlič** (Koper) usredotočio se na različite načine tematizacije nasilja u filozofiji novog vijeka. Prvi je način

predstavljen u epohi od Hobbesa do Kanta. Kod Hobbesa nasilje nije eksces ljudske prirode, već je strukturna konstanta ljudske egzistencije. Međutim, filozofski konceptualni aparat, počevši sa Hobbesovim društvenim ugovorom (a preko Pufendorfa, Lockeja i Rousseaua) i zaključno s Kantom to iskonsko nasilje sve više kultivira u mediju pojma. Posljednja je točka potpunog ukidanja nasilja regulativna ideja vječnog mira kojom Kant završava svoj nauk o pravu. Baš u Kantovoj misli počinje druga linija odnosa prema nasilju. Naime, njegova moralna filozofija poima dužnost kroz konstitutivnu pripremu žrtvovanja životnog zadovoljstva, a odnos između čovjekove dužnosti i njegova privatnog ispunjenja postaje sve konfliktiniji. Sljedeća je stepenica Hegelov nauk o čudorednom značaju ratova, s nastavkom u suvremenih marksističkih filozofa (Žižek, Badiou) koji demokratsku averziju prema nasilju preziru kao „smrt mišljenja“ i „viktimološku sliku“ čovjeka. **Mark Evans** (Swansea) propitao je Rawlsovu tezu o pravdi kao prvog i ključnoj vrlini društvenih institucija. Kao što je istina vrlina teorija, te svaka teorija treba biti odbačena u slučaju da se ispostavi neistinom, tako se svaka društvena institucija treba ukinuti ili reformirati u slučaju da se pokaže nepravednom. Takvo je gledište veoma rašireno, štoviše aksiomatsko, i iz njega slijedi stav da je glavni cilj svake reforme upravo iznalaženje što pravednijih zakona, oblika vlasti, društvenih uređenja... Toj se tezi ponekad suprotstavlja ona o pravdi kao jednoj od vrlina društvenih institucija koja jest važna, ali nije nužno važnija od drugih. Evans je pokušao pojasniti u čemu se razlika tih dvaju pozicija sastoji, oslanjajući se na primjer reforme institucija nakon traumatičnih društvenih epizoda (diktatura, oružani sukob...) i pobliže pojasniti sam pojam pravde koji je tu u igri te odnos pravde i drugih društvenih vrijednosti (npr. stabilnost, ekonomski prosperitet...). **Christo Todorov** (Sofija) govorio je o političkoj integraciji i solidarnosti u Europskoj Uniji. Solidarnost je jedan od preduvjeta čvršće političke integracije, što je cilj kojemu Europa jasno stremi. Zajedničke su institucije moguće samo u političkom entitetu čiji građani dijele minimalnu razinu zajedničkog identiteta. Nerazumno je očekivati, a i nedemokratski, da bi građani priznali legitimitet neke institucije čije je sjedište na teritoriju kojega ne smatraju svojim i kojom upravljaju ljudi koje ne smatraju svojim sugrađanima, u širem smislu te riječi. Solidarnost koju stanovnici različitih zemalja Europske Unije pokazuju jedni prema drugima na taj način postaje test zajedničkog identiteta i pokazatelj brzine kojom se proces daljnje političke integracije može provoditi. Todorov ističe da je u tom pogledu situacija u Europskoj Uniji problematična, što se jasno vidi u reakcijama stanovništva na pokušaje saniranja posljedica financijske krize (koja je doduše, nezapamćenih razmjera), prije svega u Grčkoj. Na kraju su se tečaja organizatori zahvalili svim sudionicima i uputili otvoreni poziv za idući tečaj, u rujnu 2013. Za hrvatske je akademske prilike posebno značajna najava suradnje Sveučilišta u Splitu sa

sveučilištem Ludwig-Maximilian iz Münchena, a koja uključuje rad na zajedničkim znanstvenim projektima, publiciranje radova nastalih na temelju izlaganja na tečaju te razmjenu profesora.